

BLAHOBYT V ČESKÉ REPUBLICE V AGREGÁTNÍCH UKAZATELÍCH

KAMILA FIALOVÁ A PAVEL ŠTIKA

Blahobyt, životní spokojenost a štěstí lidí stále více přitahují pozornost badatelů napříč různými společenskými a behaviorálními vědami. Blahobyt je přitom obtížné definovat a měřit, neboť zahrnuje mnoho aspektů lidského života. Po mnoho desetiletí byl sledován především na základě ekonomických ukazatelů, přičemž hlavní indikátor pro měření kvality lidského života představoval hrubý domácí produkt (HDP). V posledních několika desetiletích však probíhají diskuze, které použití HDP jako hlavní metriky pro hodnocení blahobytu zpochybňují. Relevan- ce takových debat se dále zvýšila v kontextu nepříznivého ekonomického vývoje, který následoval po finanční krizi.

Kvalitu lidského života je třeba nahlížet z mnoha různých perspektiv, přičemž ekonomický pohled je pouze jednou z nich. Podstatné závěry přinesla Commi- sion on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, která zpracovala výzkumnou zprávu v roce 2008 (Stiglitz, Sen, Fitoussi 2008), s další- mi navazujícími kroky přišla iniciativa EU nazvaná GDP and Beyond (EC 2009) a rovněž Better Life Initiative OECD uvedená v roce 2011. Vedle toho vznikly také četné iniciativy v rámci jednotlivých zemí (pro přehled viz OECD 2013b). V ČR zkoumali užití indikátorů blahobytu nahrazujících přístup opřený o HDP Tomáš Hák a Svatava Janoušková (2013). Autoři shrnují, že přestože nebyl tento přístup v ČR více propagován či konzistentněji používán, existuje zde několik iniciativ, které se snaží blahobytnahlížet v širší perspektivě.

Cílem této kapitoly je zmapovat lidský blahobytnahlížet v ČR v souhrnném pohledu propojujícím jeho subjektivní a objektivní aspekty a zahrnujícím jeho ekono- mické, environmentální, personální a sociální domény. Naše analýzy staví pře- devším na přístupu vymezeném v OECD Better Life Initiative, který dále srovná- váme s několika dalšími objektivními i subjektivními indikátory blahobytu pocházejícími z různých zdrojů. Dále se blíže zaměříme na problematiku bu- doucí udržitelnosti stávajícího blahobytu. Porovnáme existující měřítka bla- hobytu a ukážeme, že výsledky jsou kriticky závislé na konkrétním nastave-

ní výchozího rámce zahrnujícího výběr vhodných indikátorů a metodologické předpoklady.

Snažíme se tedy určit specifické vzorce vývoje blahobytu v ČR a okolních zemích a úlohu jednotlivých determinant v různých oblastech. Nejprve se zabýváme metodikou měření blahobytu, shrnujeme problémy používání HDP jako jeho měřítka a diskutujeme alternativní přístupy. Poté srovnáváme blahobyt v ČR s okolními státy na základě Human Development Index a subjektivního indikátoru životní spokojenosti. Dále popisujeme přístup OECD k měření blahobytu vyjádřený v Your Better Life Index a srovnáváme ho s předchozími indikátory. Poslední část se zabývá budoucí udržitelností současného blahobytu v ČR a v dalších zemích.

6.1 Metodologické problémy měření blahobytu

Diskuze ohledně oprávněnosti měření blahobytu pomocí tradičního systému založeného na HDP jsou tak staré, jako je systém sám. Tento přístup byl obecně zpochybněn z několika důvodů. Předně, HDP odráží pouze ekonomickou dimenzi a nepokrývá širokou škálu individuálních a sociálních determinant blahobytu. Jde především o faktory, které nemohou být obchodovány na trhu, jako je štěstí, zdravotní stav, rodinné vztahy nebo osobní bezpečnost. Přístup založený na HDP má navíc mnoho nedostatků i v samotné ekonomické oblasti (jak shrnuje OECD 2011c).

První omezení vychází už ze samotné definice této metriky: vzhledem k tomu, že HDP se vztahuje k hodnotě zboží a služeb vyprodukovaných v průběhu daného období v dané zemi, zcela vynechává příjmy rezidentů z produkce v zahraničí a naopak zahrnuje domácí příjem nerezidentů. Navíc neodráží spotřebu kapitálových statků a tím nadhodnocuje úroveň spotřeby. Dále, jeden souhrnný indikátor neumí zachytit rozložení zboží a služeb mezi obyvateli, a tudíž nedokáže popsat míru (ne)rovnosti v zemi. HDP také nereflextuje udržitelnost hospodářského rozvoje a nezahrnuje hodnotu netržních služeb. A konečně, některé zboží a služby mohou zároveň zvyšovat HDP a snižovat úroveň individuálního blahobytu.

Souvislost mezi příjmy a blahobytem byla předmětem řady debat, které následovaly po vlivné práci Richarda A. Easterlina (1974). Autor v ní ukázal, že ačkoliv chudí lidé jsou obvykle méně šťastní než bohatí lidé ve stejné zemi, vývoj průměrného příjmu a vývoj štěstí mají jen velmi slabou vzájemnou souvislost (pro detail následných diskuzí viz Štika 2009 nebo Di Tella, MacCulloch 2006). Většina současných výzkumů se shoduje v tom, že čím bohatší je stát, tím méně významný je příjem jakožto faktor ovlivňující blahobyt. Navíc mnoho důležitých determinant blahobytu se nevztahuje k příjmu buď vůbec, anebo pouze slabě (např. zdraví, společenské kontakty).

Přes svá omezení a nedostatky však HDP zůstává hlavním používaným ukazatelem k posouzení nebo porovnání blahobytu zemí a jejich občanů. Hlavním

důvodem popularity tohoto měřítka je jeho jednoduchost, k posouzení blahobytu lidí je totiž sledován pouze jediný agregátní ukazatel. Relativní jednoduchost představuje jeho největší výhodu, ale zároveň také hlavní nevýhodu v podobě přílišného zjednodušení a omezení informace. Přitom blahobyt je mnohorozměrným fenoménem, který je ovlivněn mnoha determinantami.

Podle Rominy Boarini et al. (2013) lze řešit mnohorozměrnost blahobytu třemi různými způsoby. Za prvé, lze použít více ukazatelů pokrývajících různé oblasti. Za druhé, lze vypočítat jeden ukazatel, který shrnuje ukazatele z různých oblastí. Za třetí (což je nejméně používaný způsob), lze vypočítat úhrnný peněžní ekvivalent blahobytu. Každý z přístupů má své výhody a svá omezení. Použití více ukazatelů sice umožňuje zkoumat různé aspekty blahobytu a jejich vývoje v čase, jde však o postup značně složitý. Složené ukazatele jsou sice jednoduché, avšak jejich použití je podmíněno platností mnoha předpokladů, které umožňují jejich agregaci. Kvantifikace blahobytu pomocí agregace nutně zahrnuje systém vah, který určuje relativní význam každé oblasti blahobytu pro jedince či společnost.

V současné literatuře není jasná shoda v otázce těchto vah. Koen Decancq et al. (2013) vypočítávají a porovnávají různé systémy vah na základě současného datového souboru pro Vlámsko a docházejí k závěru, že výsledný blahobyt různých podskupin obyvatelstva je zásadně ovlivněn použitým systémem vah. Naopak OECD (2011a) shledává pouze malé rozdíly v celkových výsledcích pro různé systémy vah. Boarini et al. (2013) ukazují, že v praxi se výběr lidí nejvíce přibližuje rovnoměrným vahám. Tento závěr je v souladu s výsledky Michaela Hagertyho a Kennetha Landa (2007), kteří shrnují, že rovnoměrné váhy mohou být často nejlepší aproximací vah konsensuálních. Další komplikaci představuje fakt, že systém vah se může lišit v různých společnostech a kulturách. Nicméně, Boarini et al. (2013) ukazují, že agregátní index by měl být robustní vůči změnám použitého systému vah, protože kulturní rozdíly mohou být překonány díky korelaci použitých indikátorů blahobytu.

V posledních letech se lidský blahobyt v ekonomickém výzkumu často nahlíží ze subjektivního pohledu a měří se například pomocí takové otázky, jaká byla použita ve World Values Survey: „Když zvážíte všechny okolnosti, jak jste v současnosti spokojeni se svým životem jako celkem?“. Otázky týkající se subjektivního blahobytu se obvykle měří na stupnici o 4 až 11 bodech.

Nový proud ekonomického výzkumu založený na subjektivních datech byl do značné míry umožněn rostoucí dostupností rozsáhlých a srovnatelných souborů dat. Přesto proti tomuto přístupu existuje řada výhrad (shrnuto například v MacKerron 2011), které zejména zdůrazňují případné rozdíly v pochopení a interpretaci výzkumné otázky nebo rozdíly v individuálních subjektivních hodnoticích škálách. Ty se mohou odrážet jak v náhodné, tak v nenáhodné variaci, přičemž druhá ze zmíněných může představovat vážnou překážku pro empirickou analýzu. Další potenciální námitka se týká kulturních rozdílů v hodnotách a normách, které komplikují jakékoliv mezinárodní srovnání na základě subjektivních úda-

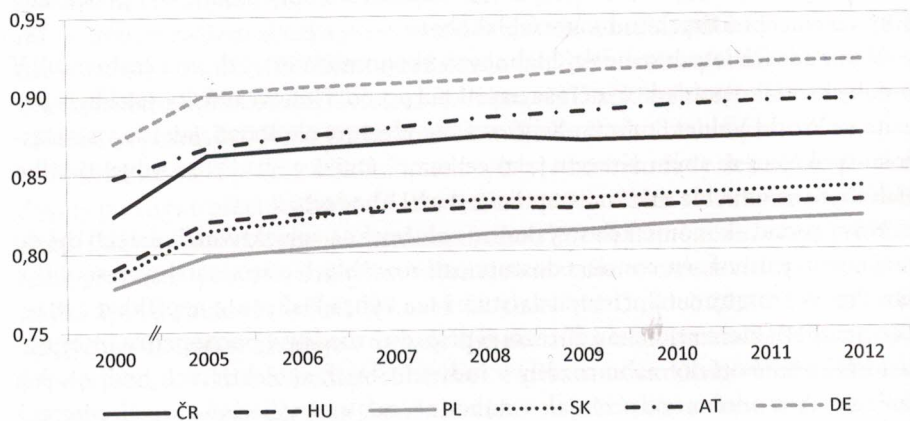
ju. Nicméně subjektivní měřítka jsou běžně používána i v jiných vědních oborech a existují přesvědčivé důkazy o tom, že mohou smysluplně vysvětlovat lidské chování: při testování za použití mnoha různých nepřímých indikátorů blahobytu se většinou potvrdily očekávané vztahy (Fleche et al. 2012).

6.2 Human Development Index a indikátory subjektivního blahobytu

Doposud bylo vytvořeno velké množství alternativních měřítek blahobytu ve snaze o překonání výše uvedených omezení hodnocení na základě HDP. Některé z nich představují umělé indikátory vztahující se k celkové úrovni blahobytu, jiné se týkají pouze subjektivní roviny.

Mezi prvními syntetickými ukazateli blahobytu byl Human Development Index (Index lidského rozvoje – HDI), uvedený v roce 1990 v rámci Rozvojového programu OSN (United Nations Development Programme – UNDP). Index kombinuje informace ze tří oblastí: „dlouhý a zdravý život“ (měřeno nadějí dožití při narození), „vzdělání“ (měřeno průměrnou a očekávanou délkou školní výuky) a „slušný životní standard“ (měřeno hrubým národním důchodem na osobu v amerických dolarech podle parity kupní síly). Tento složený indikátor dosahuje hodnot od 0 do 1, kde 0 je nejhorší. HDI je publikován každoročně a zahrnuje většinu zemí světa. Vývoj HDI v pozorovaných zemích je znázorněn v grafu 6.1.

Graf 6.1 Human Development Index ve středoevropských zemích v letech 2000–2012

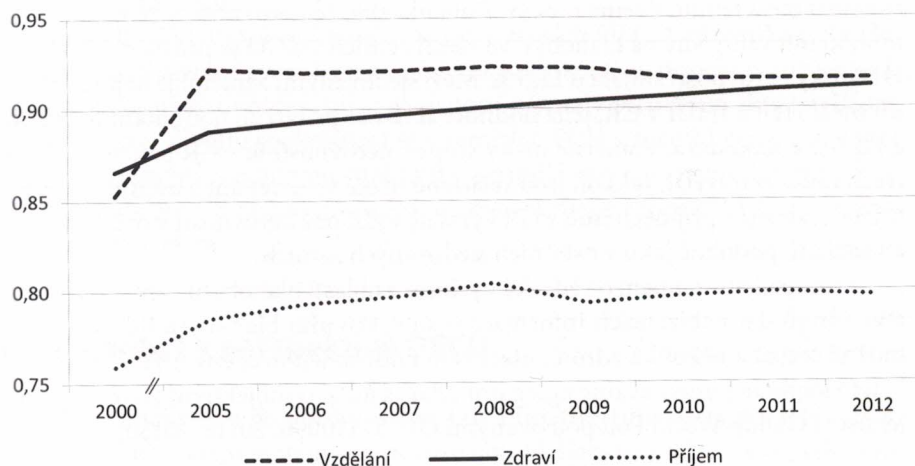
Zdroj: UNDP.

V rámci šesti sledovaných zemí ČR dosahuje střední hodnoty HDI a je na tom obdobně jako například Rakousko. HDI dosahuje nejvyšší hodnoty v Německu, zatímco Polsko leží na opačné straně škály, těsně následované Maďarskem a Slovenskem. HDI byl na vzestupu v letech 2000–2012. Mezi lety 2000 a 2005 HDI v ČR vzrostl o 5 % a vykázal tak největší růst ze sledovaných zemí. Tempo růstu se zpomalilo po roce 2005: mezi lety 2006 a 2008 zažilo nejrychlejší vzestup HDI Slovensko.

Navzdory významnému poklesu HDP v roce 2009 měla hospodářská recese po finanční krizi za následek pokles HDI pouze v ČR a Maďarsku. Na Slovensku HDI v roce 2009 stagnoval, přičemž v Polsku, Německu a Rakousku byl pozorován jeho pokračující růst. Spolu se slabým výkonem české ekonomiky se nízký růst výsledků v oblasti zdraví a vzdělání po roce 2009 projevil v pouze nepatrném zvýšení HDI v letech 2010–2012. Průměrný roční růst dosáhl pouze 0,1 %, což představuje nejhorší výsledek ve skupině pozorovaných zemí – Rakousko, Polsko a Slovensko zaznamenaly průměrný roční nárůst HDI o 0,3 %.

Podrobný obrázek vývoje jednotlivých složek HDI v ČR je znázorněn v grafu 6.2. Oblast příjmu dosahuje poměrně nejnižší hodnoty a v důsledku nepříznivého ekonomického vývoje nevykazuje po roce 2008 stabilní růst. Podobně oblast vzdělání zaznamenala po roce 2005 nerovnoměrný vývoj bez jasného trendu. Jedinou zlepšující se oblastí je zdraví, jehož úroveň po celé období stabilně stoupá.

Graf 6.2 Human Development Index – jednotlivé složky v ČR v letech 2000–2012

Zdroj: UNDP.

V roce 2010 představil UNDP nové měřítko blahobytu nazvané Inequality-adjusted HDI (HDI narovnaný o nerovnost – IHDI). V tomto indikátoru je původní HDI přizpůsoben nerovnosti výsledků v každé ze tří oblastí. Při nulové nerovnosti jsou HDI a IHDI stejné, zatímco zvyšující se nerovnost snižuje hodnotu IHDI. Rozdíl v těchto dvou indexech představuje ztrátu v potenciálním lidském rozvoji v důsledku nerovnosti.

Tabulka 6.1 Human Development Index (HDI) a Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI) v roce 2012

	HDI	IHDI	Ztráta v důsledku nerovnosti ve vzdělání (%)	Ztráta v důsledku nerovnosti v příjmech (%)	Ztráta v důsledku nerovnosti v naději dožití (%)	Celková procentuální ztráta (%)
ČR	0,87	0,83	1,3	10,7	3,9	5,4
Maďarsko	0,83	0,77	4,1	12,2	5,7	7,4
Polsko	0,82	0,74	6,3	17,1	5,8	9,9
Slovensko	0,84	0,79	1,5	11,3	5,7	6,3
Rakousko	0,90	0,84	2,5	12,7	4,2	6,6
Německo	0,92	0,86	1,8	14,5	4,0	6,9
OECD	0,89	0,78	9,6	21,3	6,0	12,5

Zdroj: UNDP.

Tabulka 6.1 ukazuje hodnoty IHDI v porovnání s HDI a hlavní příčiny nerovností mezi těmito dvěma indexy. Data ukazují, že nerovnosti v zemích OECD mohou mít velký vliv na blahobyty: ve všech zemích OECD se průměrná hodnota HDI díky nerovnosti snížila o 12,5 %. Mezi sledovanými zeměmi je nejmenší rozdíl mezi HDI a IHDI v ČR, jejíž hodnoty IHDI se přibližují hodnotám Německa a zejména Rakouska. Poměrně nízký stupeň nerovnosti je v ČR patrný ve všech třech oblastech IHDI. Jakkoli jsou relativně nízké ve srovnání s ostatními zeměmi, nerovnosti v příjmech jsou v ČR výrazně vyšší než nerovnosti v oblasti zdraví a vzdělání, podobně jako v ostatních sledovaných zemích.

Se stoupajícím zájmem o vědecký výzkum v oblasti blahobytu vzrostlo i množství zdrojů dat nabízejících informace o subjektivním blahobytu lidí. Za ČR je možné čerpat z několika zdrojů, které jsou podrobněji uvedeny níže v kapitole 7. V této kapitole porovnáváme agregátní údaje s údaji o subjektivní životní spokojenosti z Gallup World Poll používanými OECD (2009b, 2011a, 2013b).

Tabulka 6.2 Životní spokojenost (Cantrilova škála, průměrná hodnota) v letech 2006, 2010 a 2012

	2006	2010	2012
ČR	6,4	6,2	6,3
Maďarsko	5,2	4,7	4,7
Polsko	5,9	5,8	5,9
Slovensko	5,2	6,1	5,9
Rakousko	7,1	7,3	7,4
Německo	6,6	6,7	6,7

Zdroj: Gallup World Poll v: OECD (2013b).

Poznámky: Cantrilova škála se měří na stupnici 0–10.

Tabulka 6.2 znázorňuje situaci v úrovních subjektivního blahobytu v šesti sledovaných zemích v letech 2006, 2010 a 2012 (delší časové období bohužel není k dispozici). Průměrná životní spokojenost (Life satisfaction – LS) je nejvyšší v Rakousku a Německu s mírně se zvyšující tendencí. ČR vykazuje střední úroveň životní spokojenosti blízkou úrovni na Slovensku. Data nenaznačují růst a přibližování se úrovni západoevropských zemí reprezentovaných zde Rakouskem a Německem. V roce 2010 byl v ČR a v Polsku zaznamenán mírný pokles životní spokojenosti a následné zlepšení v roce 2012. Naopak v Maďarsku byl v roce 2010 zaznamenán velký propad v životní spokojenosti bez jakéhokoliv náznaku zlepšení v následujících dvou letech. Opačný obraz ukazuje Slovensko, kde životní spokojenost od roku 2006 do roku 2010 rostla, avšak rok 2012 přinesl určitou korekci tohoto růstu.

Podle OECD (2013b) se finanční krize v zemích OECD odrazila ve zhoršení subjektivní životní spokojenosti, přičemž nepříznivé makroekonomické podmínky se do subjektivní životní spokojenosti přenesly především skrze vyšší nezaměstnanost. Životní spokojenost se v zemích OECD v roce 2009 snížila, v roce 2010 se s obnovením ekonomické aktivity pozvedla, aby opět poklesla v roce 2011. Detailní data pro ČR nejsou dostupná, nicméně situace v roce 2010 a 2012 naznačuje podobný vývoj.

6.3 Blahobyt v perspektivě OECD

OECD v rámci svého programu Better Life Initiative (Iniciativa pro lepší život) zkonstruovala vlastní systém pro posuzování blahobytu snažící se o překonání omezení přístupů založených na HDP. Metodika je popsána v publikacích OECD 2011a, 2011b a 2013b. Pro porozumění blahobytu staví na třech základních pilířích: na materiálních životních podmínkách, kvalitě života a udržitelnosti. Tento přístup čerpá z doporučení Commission on the Measurement of Economic

Performance and Social Progress (Stiglitz, Sen a Fitoussi, 2008) a opírá se o velké množství literatury na toto téma.

OECD rozšiřuje počet sledovaných indikátorů ve snaze o lepší zachycení individuálních aspektů blahobytu, a to jak z objektivního, tak ze subjektivního hlediska. Zaměřuje se spíše na výsledky než na determinanty blahobytu (např. úroveň zdravotní péče versus výdaje na zdravotní péči). Tento přístup bere v úvahu nejen blahobyt současný, ale i budoucí, neboť ten je ovlivněn naším dnešním jednáním. Konečně, OECD také zohledňuje rozdělení blahobytu mezi jednotlivci, což je oblast, ve které mohou existovat velké rozdíly.

Better Life Initiative má dvě hlavní části: první představuje studie *How's Life? Measuring Well-Being* (OECD 2011b a 2013b), což je souhrnný přehled podávající zprávu o kvalitě současného blahobytu v jedenácti hlavních oblastech. Blahobyt je měřen na základě výsledků dosažených v oblastech odrážejících materiální životní podmínky, kam patří bydlení, příjem, zaměstnání, a dále v oblastech odrážejících kvalitu života, čímž se rozumí mezilidské vztahy, vzdělání, životní prostředí, občanská angažovanost, zdraví, bezpečnost, rovnováha mezi prací a soukromým životem a životní spokojenost. Každá z oblastí je měřena několika indikátory. Druhou část Better Life Initiative pak představuje *Your Better Life Index* (Index lepšího života – YBLI), což je interaktivní indikátor složený z uvedených jedenácti oblastí.

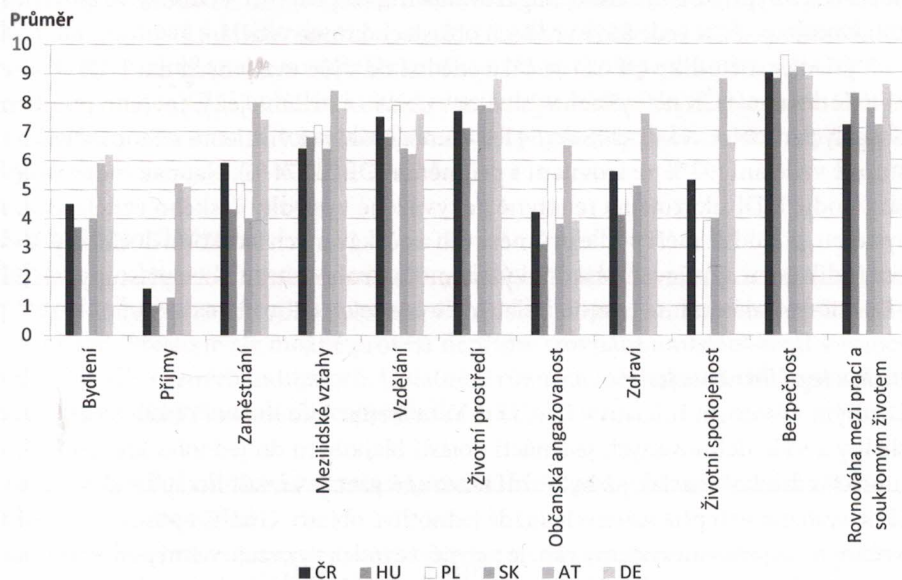
Výsledky souhrnného přehledu OECD

Souhrnný přehled OECD pokrývá celkem dvacet pět hlavních indikátorů shromážděných z výše uvedených jedenácti oblastí. Pro každou oblast je k dispozici celkový výsledek (standardizované a zprůměrované hodnoty zahrnutých indikátorů) umožňující zkoumání dané země dle oblastí a také porovnání s dalšími zeměmi.

Obecně jsou nejdůležitějšími faktory celkové úrovně blahobytu (jak shrnuje YBLI, viz také dále) zdravotní stav a subjektivní blahobyt, následovány občanskou angažovaností, zaměstnáním a příjmy a vzděláním spolu s dovednostmi. V celkovém obraze se naopak zdají být méně významnými položkami rovnováha mezi prací a soukromým životem, společenské vztahy a osobní bezpečnost. Tyto výsledky odpovídají výsledkům dalších empirických výzkumů na toto téma (viz např. Fleche et al. 2012).

Graf 6.3 ukazuje přehled šesti pozorovaných zemí a hodnocení v jedenácti oblastech blahobytu v letech 2010–2011. ČR se v rámci zemí OECD nachází mezi zeměmi se střední úrovní celkového blahobytu, k této skupině patří i Polsko a Slovensko a překvapivě také Německo. Rakousko se nachází mezi zeměmi s vysokým celkovým hodnocením, zatímco Maďarsko se nachází na opačné straně stupnice mezi zeměmi s nízkou úrovní blahobytu.

Graf 6.3 Hodnocení blahobytu v jedenácti oblastech ve středoevropských zemích v letech 2010–2011

Zdroj: OECD.

Poznámka: Graf ukazuje celkové výsledky vypočtené jako jednoduchý průměr hlavních indikátorů zahrnutých v každé oblasti. Tyto hodnoty jsou normalizovány a vyjádřeny na škále 0–10.

V celkovém pohledu nejsou mezi šesti pozorovanými zeměmi patrné velké rozdíly ve výsledcích v oblastech vzdělání a bezpečnosti a dále v rovnováze mezi prací a soukromým životem. Naopak velké rozdíly jsou v oblastech příjmů a životní spokojenosti. Dvě západoevropské země vykazují vyšší stupeň homogenity výsledků v jedenácti oblastech: variační koeficient dosáhl u Rakouska 16 % a u Německa 21 %. Výsledky v Maďarsku mají naopak vyšší stupeň variability (variační koeficient 56 %), částečně jako v Polsku a Slovensku (41 % a 40 %). V ČR byly rozdíly mezi jednotlivými výsledky mírné (variační koeficient 33 %). V publikaci OECD (2013b) se ukazuje, že větší homogenita ve výsledcích jednotlivých oblastí bývá obecně spojena s vyšší úrovní blahobytu, jak také ukazujeme níže.

ČR se ve většině oblastí blahobytu nalézá poblíž průměru. Nejvyšší hodnoty byly pozorovány ve vzdělání, životním prostředí, bezpečnosti a rovnováze mezi prací a soukromým životem. Naopak nejnižších výsledků bylo dosaženo v oblasti bydlení, příjmu a občanské angažovanosti, kde si ČR vedla podobně jako Slovensko. Tři výjimky, kde ČR výrazně překonala Slovensko, představují zaměstnání, vzdělání a životní spokojenost. Polsko si vede lépe v mezilidských vztazích a občanské angažovanosti, zatímco ČR dosahuje lepších výsledků v životním prostředí a životní spokojenosti. Dále ČR více či méně výrazně překonává Maďarsko ve všech zkouma-

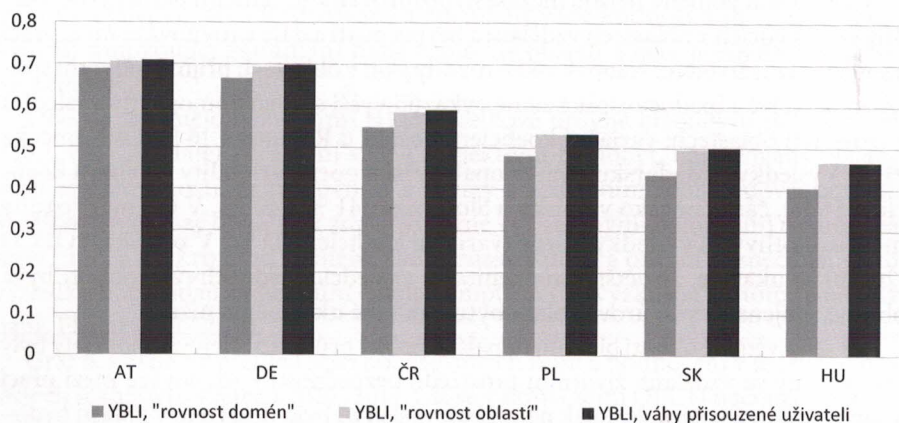
ných oblastech kromě rovnováhy mezi prací a soukromým životem a mezilidských vztahů. Naopak ve srovnání s Německem dosahuje ČR horších výsledků ve všech oblastech s výjimkou občanské angažovanosti a bezpečnosti. Podobně ve srovnání s Rakouskem si ČR vede hůře ve všech oblastech kromě vzdělání.

Výsledky metodiky OECD se částečně liší od výše uvedených dat HDI. Podle OECD dosahuje ČR nejvyšších výsledků v oblasti vzdělání, jež je měřeno podílem dospělých osob ve věku od 25 do 64 let, které dosáhly ekvivalentu středoškolského stupně vzdělání (92 % ve srovnání s průměrem OECD 74 %). Naopak index vzdělání podle HDI ukazuje na relativně nevyvážené výsledky českého vzdělávacího systému, pokud se měří podle průměrných a očekávaných let školní docházky. Výběr indikátoru má zjevně zásadní význam. Na druhou stranu oba přístupy – HDI i OECD – se shodují na relativně slabých výsledcích ČR v oblasti příjmů.

Index lepšího života

Druhým výstupem Iniciativy OECD je Your Better Life Index (YBLI). Slučuje výsledky z výše definovaných jedenácti oblastí blahobytu do jednoho komplexního umělého indikátoru. Jak již bylo zmíněno, agregace je zásadním způsobem závislá na systému vah přisouzených každé jednotlivé oblasti. Graf 6.4 porovnává YBLI s různými použitými systémy vah. Je patrné, že index vykazuje velmi podobné hodnoty pro dva systémy vah: váhy přisouzené skutečnými uživateli na webové aplikaci OECD a rovné váhy přisuzující stejnou relativní důležitost každé z jedenácti oblastí.

Graf 6.4 Your Better Life Index ve středoevropských zemích za použití různých systémů vah v roce 2011

Zdroj: Boarini et al. (2011) v OECD (2013b).

Poznámky: Pro výpočet indexu byly použity tři rozdílné systémy vah: „rovnost domén“ vychází z rovné váhy přisouzené materiálním životním podmínkám a kvalitě života (tj. 1/6 pro tři oblasti zahrnuté v doméně materiálních životních podmínek a 1/16 pro osm oblastí kvality života), „rovnost oblastí“ vychází z rovné váhy pro každou oblast (tedy 1/11), „váhy přisouzené uživateli“ vycházejí z průměrné váhy doposud přisouzené skutečnými uživateli „Your Better Life Index“.

Podle YBLI s rovnými váhami pro jednotlivé oblasti dosáhla ČR v porovnání celkového blahobytu 22. místa mezi třiceti čtyřmi zeměmi OECD a nechala tak za sebou ostatní tři zbývající visegrádské státy, s Polskem na 25. místě, Slovenskem na 28. místě a Maďarskem na 29. místě. Díky všeobecně lepším výsledkům v jednotlivých oblastech si vedly Rakousko a Německo lépe než ČR a dosáhly 14., resp. 16. místa. YBLI bohužel kvůli nedostatkům historických dat neumožňuje sledovat vývoj v čase. K tomuto účelu musí být použity další indikátory blahobytu.

Srovnání indikátorů

Protože všechny výše uvedené indikátory blahobytu staví na různých metodických předpokladech a zaměřují se na různé oblasti blahobytu, není možné je porovnávat přímo. Přesto je ale možné provést nepřímé srovnání umístění zemí v rámci OECD podle různých indikátorů. Uplatnění různých měřítek blahobytu poněkud mění postavení zemí, jak ukazuje tabulka 6.3.

Tabulka 6.3 Pořadí zemí v rámci 34 zemí OECD podle různých indikátorů blahobytu v roce 2012

	HDI	IHDI	LS	YBLI
ČR	25.	14.	22.	23.
Maďarsko	29.	25.	34.	29.
Polsko	30.	28.	28.	25.
Slovensko	28.	22.	27.	28.
Rakousko	17.	12.	9.	14.
Německo	5.	5.	19.	16.

Zdroj: UNDP, OECD.

Obecně jsou tyto změny malé, ale v případě ČR data ukazují, že dosažené výsledky zlepšuje více oblastí nebo subjektivních faktorů zahrnutých v měřítku blahobytu: zatímco podle HDI dosahuje ČR 25. místa, její pozice podle YBLI a také životní spokojenosti (LS) je o něco lepší (23. a 22. místo). To může být spojeno s nižší relativní důležitostí příjmů u dvou později zmíněných indikátorů a vyšším důrazem na mnohorozměrnost a komplexitu blahobytu.

Podobné změny v dosažených výsledcích je možné pozorovat v případě Polska (30. místo podle HDI oproti 25. místu podle YBLI) a Rakouska (17. místo podle HDI oproti 14. místu podle YBLI, a dokonce 9. místu podle LS). Pozice Maďarska a Slovenska je podle HDI a YBLI stejná. Významná a zcela opačná změna byla zaznamenána v případě Německa, které se umístilo velmi dobře podle HDI (5. místo), ale poměrně hůře podle YBLI (16. místo). Příčinou může být odlišná relativní důležitost příjmu, který je v Německu velmi vysoký. Díky

relativně nízké nerovnosti se pozice ČR podstatně zlepšuje, když je hodnocena podle IHDI, na rozdíl od ostatních visehradských zemí. Celkově data ukazují střední úroveň blahobytu v ČR, která je nižší než v Rakousku a Německu, ale vyšší než v ostatních zemích Visegrádu. Tento obrázek je poměrně robustní napříč různými indikátory.

Udržitelnost

Až doposud se tato kapitola zabývala především současným stavem blahobytu. Přitom současná úroveň je pouze jedním z aspektů celkového blahobytu. V širším pohledu je blahobyt nahlížen v dlouhodobém horizontu, to jest ve smyslu udržitelnosti současného blahobytu do budoucnosti. V tomto pojetí model udržitelného rozvoje posledních let úzce souvisí s přístupem rozšiřujícím pojetí blahobytu za ukazatel HDP. Na udržitelnost rozvoje klade důraz mnoho národních i mezinárodních organizací.

OECD ve své Better Life Initiative přistupuje k udržitelnosti jako k jedné z klíčových dimenzí blahobytu, která by měla být sledována a měřena odděleně od současného stavu. OECD definuje udržitelnost skrze kapitálový přístup na základě nezáporné změny klíčových aktiv, která mohou ovlivnit blahobyt v čase a zajistit zachování minimálně stávající úrovně blahobytu do budoucna. Klíčová aktiva se skládají z fyzického, přírodního, lidského a sociálního kapitálu. Zatímco první a částečně i druhý výše zmíněný kapitál je již tradičně pokryt statistickými indikátory, dva poslední zmíněné kapitály představují doposud výzvu pro jakékoliv měření, a dokonce i interpretaci. Z tohoto důvodu jsou práce na konkrétním přehledu indikátorů, který by sledoval stav jednotlivých aktiv a jejich rozložení za účelem zhodnocení udržitelnosti současného rozvoje, stále ve vývoji (pro detail viz OECD 2013b).

Tabulka 6.4 Happy Planet Index a Sustainable Society Index v roce 2012

	„Šťastné roky života“	Ekologická stopa (gha/byv.)	HPI	HPI pořadí OECD	Lidský blahobyt	Environmentální blahobyt	Ekonomický blahobyt	SSI	SSI pořadí OECD
ČR	54,6	5,3	39,4	27.	8,7	2,8	8,0	5,6	10.
Maďarsko	44,1	3,6	37,4	29.	8,7	3,5	4,7	5,3	17.
Polsko	51,3	3,9	42,6	20.	8,5	3,4	6,1	5,5	12.
Slovensko	52,4	4,7	40,1	26.	8,7	3,8	6,9	6,0	7.
Rakousko	64,3	5,3	47,1	11.	9,2	4,5	7,0	6,6	3.
Německo	60,0	4,6	47,2	10.	9,0	3,4	5,8	5,6	11.

Zdroj: Abdallah et al. (2012), Sustainable Society Foundation.

Existuje však již několik složených indexů kombinujících více oblastí udržitelnosti současného rozvoje. Ty obvykle kladou důraz na environmentální aspekt. V širší studii se zabýváme dvěma z nich detailně: Happy Planet Index (Index šťastné planety – HPI) a Sustainable Society Index (Index udržitelné společnosti – SSI). Jejich skóre spolu s dalšími indikátory jsou uvedeny v tabulce 6.4.

HPI byl uveden organizací New Economic Foundation v roce 2006 jako nástroj měření udržitelnosti blahobytu, který zahrnuje dopad na životní prostředí. Index kombinuje informace o zažívání blahobytu, naději dožití a ekologické stopě. Jde o širší měřítko efektivity uvádějící počet „šťastných roků života“ (naděje dožití upravené o zažívaný blahobyť) dosažených na jednotku využití zdrojů. Na základě environmentálního aspektu dosahují lepšího výsledku země s nízkým dopadem na životní prostředí vyjádřeným v ekologické stopě.

Ekologická stopa je měřítkem lidské poptávky po přírodním kapitálu. Měří plochu půdy a vodní plochu potřebnou k udržení spotřebních vzorců země, to jest k lidskému životu potřebné k zajištění produkce spotřebovávaných zdrojů a k zajištění zdrojů pro asimilaci vyprodukovaných odpadů. Zahrnuje plochu potřebnou k vyprodukování obnovitelných zdrojů (jídlo, dřevo atd.), plochu pokrytou infrastrukturou a plochu nezbytnou pro absorbování emisí. Zahrnuje i přenesenou hodnotu půdy a emisí z dovozu (Abdallah et al. 2012). Vzorec je následující:

$$HPI = \frac{\text{zažívaný blahobyť} \times \text{naděje dožití}}{\text{ekologická stopa}}$$

ČR dosáhla dobrého výsledku v naději dožití, průměrného výsledku v zažívání blahobytu, avšak v důsledku poměrně vysoké ekologické stopy se propadla až na 92. místo ve světovém žebříčku (ze 151 zemí) a 27. místo mezi zeměmi OECD (34 zemí). Polsko v pohledu HPI překonalo ČR díky významně nižšímu dopadu na životní prostředí, Německo a Rakousko především díky vyšší naději dožití a zažívanému blahobytu. Podle HPI se tedy blahobyť v ČR zdaleka neblíží udržitelným hodnotám.

Druhý zmíněný index, SSI, vyvinutý organizací Sustainable Society Foundation v roce 2006, poskytuje trochu odlišný obraz. Index je vystaven na 21 indikátorech v osmi kategoriích sloučených do tří oblastí – lidského, environmentálního a ekonomického blahobytu. Informace z těchto tří oblastí jsou ve výsledku sloučeny do jednoho souhrnného indexu. K agregaci výsledku za každý indikátor je použit geometrický průměr, přičemž každý indikátor/kategorie/oblast dostávají stejnou váhu. Výsledné hodnoty SSI a individuální hodnoty pro každý indikátor/kategorii/oblast jsou vyjádřeny na stupnici od 0 do 10 (čím vyšší, tím lepší).

ČR si dle SSI vede mnohem lépe než podle HPI, neboť zaujímá 20. místo ve světovém žebříčku (ze 151 zemí) a 10. místo v žebříčku zemí OECD, přičemž za sebou nechává Německo, Polsko a Maďarsko a těsně i Slovensko. Nejlepšího skóre dosáhlo ze sledovaných zemí Rakousko. ČR má nejhorsí výsledky v environmentálním

blahobytu oproti nejlepším výsledkům v ekonomickém blahobytu, což je ve srovnání se silnějšími ekonomikami Německa a Rakouska překvapující. Ekonomický blahobyt v tomto přístupu zahrnuje pět indikátorů: organické zemědělství, čisté úspory, HDP, zaměstnanost a státní dluh. ČR dosáhla dobrého výsledku (více než 8) u všech těchto indikátorů kromě zaměstnanosti, hlavním důvodem celkového výsledku je ovšem velmi nízký státní dluh.

Přestože se celkové hodnocení udržitelnosti podle SSI zdá být v ČR relativně příznivé, rozdíl oproti výsledkům podle přístupu HPI leží především v odlišném důrazu na environmentální blahobyt a oblast příjmů. Obě měřítka ukazují, že kvalita a udržitelnost environmentálního blahobytu má v ČR jasné omezení, avšak rozdílná metodika a také zahrnutí dalších indikátorů mění celkový obraz vyjádřený souhrnným indexem.

6.4 Závěr

Blahobyt představuje komplexní a multidimenzionální fenomén. Při jakémkoliv pokusu o jeho hodnocení je nutné jej nahlížet v jeho složitosti, brát v úvahu mnoho souvisejících oblastí a jejich vztahy. Blahobyt je především individuální jev. Přestože může být agregován pro různé úrovně společnosti, není taková agregace bez problémů. Rozsáhlé vědecké výzkumy a činnost různých mezinárodních organizací usilují o navržení a vytvoření systému, který by se posunul od tradičního přístupu hodnocení blahobytu na základě HDP ke komplexnějšímu pohledu. V naší analýze nahlížíme na blahobyt v ČR z celkové perspektivy. Za použití různých přístupů se snažíme zhodnotit jak současnou situaci, tak její udržitelnost do budoucna.

Mezi použitými přístupy nabízí nejkompaktnější pohled na blahobyt OECD. Hlavní slabinou je nedostatek historických dat, který dovoluje pouze krátkodobý pohled. Podle dat OECD patří ČR společně s Německem, Slovenskem a Polskem mezi země se střední úrovní celkového blahobytu. Obecně zde můžeme pozorovat velmi podobný obraz jako v případě sousedního Slovenska. Ve většině oblastí blahobytu ČR skóruje blízko průměru zemí OECD, přičemž nejvyššího umístění bylo dosaženo u vzdělání, životního prostředí, bezpečnosti a rovnováhy mezi prací a soukromým životem. Naopak nejnižších výsledků bylo dosaženo v oblasti bydlení, příjmu a občanské angažovanosti.

Human Development Index (HDI) nabízí trochu rozdílný obrázek. ČR podle tohoto indikátoru opět dosahuje středních hodnot blahobytu, podobně jako Rakousko. Zatímco index vykazoval v letech 2000–2005 pevný rostoucí trend, později se nárůst zpomalil. Po poklesu zaznamenaném v roce 2009 se špatné výsledky české ekonomiky společně se slabým růstem výsledků v oblasti vzdělání a zdraví promítly do pouze nepatrného zvýšení HDI v letech 2010–2012. V ostatních zemích růst pokračoval, a proto nepříznivý vývoj v ČR nemůže být přičítán čistě

světovému ekonomickému útlumu. Oblast vzdělání podle HDI překvapivě ukazuje spíše nerovnoměrný vývoj s několika obdobími zhoršení výsledků ve vzdělání. To je v rozporu s dříve zmíněnými výsledky OECD, které ukazují opačným směrem (i když jen v roce 2012). Je zřejmé, že výběr indikátoru může podstatně změnit celkové hodnocení. Když se od HDI posuneme k indexu odrážejícímu také míru nerovnosti, úroveň blahobytu v ČR v porovnání s ostatními zeměmi výrazně vylepší relativně nízký stupeň nerovnosti a více ji přiblíží západním sousedům, Německu a Rakousku.

Měřítka subjektivní životní spokojenosti řadí ČR opět mezi země se střední úrovní blahobytu. Tato data také ukazují určitý dopad poklesu ekonomiky v roce 2009: životní spokojenost se v letech 2006–2009 snížila a poté se znovu zvýšila v roce 2012. Přestože postrádáme detailní data, podobný vývoj byl zaznamenán i v ostatních zemích OECD.

Přímé srovnání výsledků výše popsaných indikátorů není možné kvůli rozdílným metodikám a pokrytí. Místo toho jsme použili nepřímé srovnání umístění v rámci skupiny zemí OECD podle těchto indikátorů. V případě ČR se ukazuje, že celkové hodnocení se zlepšuje s narůstajícím počtem oblastí nebo subjektivních faktorů zahrnutých do měření, zejména díky omezení významu oblasti příjmů a vyššímu důrazu na komplexnost blahobytu. Všechny indikátory, které neberou v úvahu otázku udržitelnosti, ukazují v ČR střední úroveň blahobytu, nižší než v Rakousku a Německu, ale zároveň vyšší než ve zbývajících visegrádských zemích. Tento obraz se významně nemění při použití různých indikátorů.

Naše analýza ukazuje, že pro jakékoliv hodnocení blahobytu je zásadní výběr indikátorů. V případě udržitelnosti můžeme pozorovat velké rozdíly při hodnocení z pohledu Happy Planet Index (HPI) a Sustainable Society Index (SSI). Ačkoliv se obě perspektivy shodují v tom, že situace ohledně environmentální udržitelnosti je v ČR nepříznivá, důraz na různé oblasti vede ke zcela odlišnému celkovému výsledku: zatímco podle HPI zaujímá ČR neuspokojivé 92. místo ve světovém žebříčku, podle SSI se umístila mnohem lépe, na 20. místě. Tohoto výsledku podle SSI dosáhla ČR díky velmi příznivému ohodnocení ekonomického blahobytu, kde dokonce překonala Německo a Rakousko. Hlavní příčinou tak dobrého výsledku je velmi nízká úroveň státního sluhu, který je zahrnutý v SSI, na rozdíl od ostatních indikátorů blahobytu.

Hodnocení blahobytu poskytuje tvůrcům politik širší perspektivu při navrhování a posuzování jednotlivých politik. Ve srovnání s čistě ekonomickým přístupem založeném na HDP se zdá být vhodnost takto komplexního přístupu nesporná. Mnohorozměrnost blahobytu však ztěžuje vytvoření přesného a unikátního měřítka a jakýkoliv složený index je zásadně závislý na konkrétním nastavení výchozího rámce, který pokrývá výběr vhodných indikátorů nebo metodologické předpoklady (včetně implicitní funkce blahobytu nebo systému vah). Proto je pro jakékoliv hodnocení blahobytu na základě existujících indexů nezbytná opatrnost při jejich interpretaci.